

БАМИЛ СИЈАРИБ

ЛИКОВИ СЛИЧНИ ГРЕБЕНУ НА КАМЕНУ

Марко Миљанов нам је у својим дјелима — такорећи пред очи, прилио један крај, један свијет, једно вријеме и рекао нам: тако је то било онда, таква су била она и ранија времена, такве су биле прилике, те прилике нагониле су људе да чине свашта, цијела племена чинила су свашта — час се борила једно против другог а час заједно против заједничког непријатеља; наша судбина била је да смо увијек на бојном пољу ако хоћемо да опстанемо, то је наша историја. Он је потврдио оно што се зна: да не велики, него мали народи имају велике историје, да су мали богати бунама, превратима, похарама, погибијама, јадима свакојаким.

Ето о томе имамо писца — и писца и борца Марка Миљанова. Куча, човјека из народа, умна. Говорио је као што се у Кучима и Брдима говори: обичним, простим, једноставним језиком — чистим, матерњим, и писао онако како и говори.

Јединствен је то случај код нас да је један ратник на умору својим пријатељима оставио у аманет само једно: да му сачувају оно што је написао, да се не изгуби. Те ријечи да му се сачувају књиге, да се никако — ни под коју цијену, уз аманет!, не изгубе, биле су последње које је, на самртном часу, писац изговорио.

Људе — које је познавао, и оне о којима је од других чуо, Марко Миљанов је у својим дјелима представио језиком и стилем толико живим и књижевним да се извјесне цјелине и фрагменти могу сматрати литерарним узорима. Те узоре стварао је као самоук у писању слова, и безмало као самоук и у писању књижевних дјела — и ми у црногорској књижевности, а ни у којој другој, немамо ниједан примјер да је неко већ стар — кад је превалио половину људског вијека, узео да учи како се слова пишу само зато да би књиге писао!

Нека наука о томе како се пишу пјесме не постоји, и ми видимо да има и ратара који пишу пјесме, али са прозом је то друкчије: да би се проза писала, треба тај посао и научити, и више је него извјесно да се Марко Миљанов томе учио на добрим писцима. Жалио је

што није учио школе, па не умије да пише онако како пишу књижевници, а имао би и хтио пуно да каже. И друге ствари су му стајале на путу: имао је немиран живот — несрећан за писца, трпио терет славе ратника, трпио завист оних који су од њега хтјели да буду бољи, трпио пред крај живота увреде оних што су хтјели да га урнишу, јунаштво, славу и част да му умање, затим: пред крај живота усамљеник и болесник — он, уз све то, није ни могао стићи да каже све што је имао и да напише како је умио.

Оно што је стигао казао је као да то није исписао него у рељеф урезао; његове речнице и стилске форме готово да одзвањају оно о чему говоре, али никад бучно и никад нервозно. Ријечи, гласови, покрети душевни и физички код њега као наратора, а исто тако и код ликова у дијалозима, мирни су и стишани и онда кад се ради о догађајима од ужаса, јер за њега је књижевно стварање један отмјени чин, једна достојанствена људска бесједа — то су ријечи које, и кад сијеку као мач, не чине то грубо и недостојно. То како његови ликови говоре, било кад су меки или друкчији, цијела је хармонија ријечи, реченица, њиховог склопа и стила и карактеристика људи таквих какви јесу, наиме: они нијесу богомољци који моле бога да им бољу судбину и срећу да, јер знају — а то им је у историји и искуству њиховом, да сва добра људска, слободу, част, достојанство и друго све на том камену на којем живе, треба борбом, мачем бранити, истрајати, опстати ту гдје су се родили; зато Марко Миљанов — лирик, и у прози лирик, неће пјевати о јорговану, о сребру, о злату, о ћерану око бијелог грла Ђевојачког, о заласку сунца, о мјесечини, птици, цвијету, иако је све то за пјесника, него о тврду човјеку на том тврдом камену којег ни бог неће и који је, као богу заинат, утолико љепши уколико је од ратног дима и праха гаравији. То је свијет који насиљу пркоси, зло куди, доброту хвали, јунаштво слави; не моли, на невољу се не жали, кад му дође да заплаче сузу сакрије.

Извјесни ликови из Куча и Арбанаса обличја су неких више нестварних него стварних људских фигура и могло би се рећи да су више налик гребену на камену него човјеку. Ми их видимо као људе који су се — као и сви други на земљи, родили да миран живот проживе — и доживе срећу што имају кућно огњиште, жену, дјецу и пријатеље, што ће се радовати, веселити и на крају свога живота од старости умријети — неће, јер ови људи, ови ликови у књижевном дјелу Марка Миљанова не проживе живот у миру, не ожене се у миру, ватре се уз огњиште не угрију у миру, и не умиру од старости; таква је, тих ликова, најчешће судбина, на коју се они не жале, нити се богу за бољу моле. Са тим — таквим и толико типичним ликовима, апсолутно могућим представницима једног давног времена и једних давних Куча и Брда ми, чак и данас, имамо тијесну везу, јер времена су што и спојни судови и ништа нам у њима није далеко ако је представљено кроз запис, кроз књижевност, кроз умјетност.

Марко Миљанов кроз своје ликове не тумачи историју, јер није историчар сем толико колико је хроничар, не оптужује фразама тужиоца нити пресуђује одлукама судије, нити проповиједа јер није

проповједник, него је најприје и највише књижевни стваралац, сликар прилика, догађаја, људи свога времена, лирик кад пише епске пјесме, жив и непосредан кад у причама представља карактере људске и драме, кад описује средине и пејсаже, па је — оно што и јест сваки писац, сликар свога времена, моралних подвига и моралних падова, среће и несреће људске. О томе он пише велике текстове, али су његове мале, кратке приче, налик на анегдоте, а најчешће и јесу анегдоте, праве књижевне пирамиде из времена које књижевности није било наклоњено; те кратке, те мале његове приповијетке личе, ако се тако може рећи, на мале кућице, готово материјалне, са свијетом у њима, са животом тога свијета, са огњиштима, са амбијентом кућним. Ићи од једне до друге његове приче, готово је исто што и ићи низ стварно насеље, гледати и слушати у њему људе, жене, старце, дјецу. Кад би се нешто тако уистину могло, ми бисмо чули приче каквих немамо ни из којег другог времена, ни од којег другог писца:

„А шта ијеш?“ — то Буро пита жену војводе Чубра Баку. — „Ово ијем клас печени.“ — „Па што га кријеш под струком од мене?“ — „Ја теке мучно ми је да ме гледаш идући ће ијем.“ — „А ја мислим е ти је жао да ми даш, па га стога кријеш.“ — „Није душе ми, но ћу ти дат' ако ћеш.“ Сјели су и јели зрна кукуруза, па ће Буро: — „Сад хоћу да ми кажеш али смо бољи ми Поповићи али Божовићи?“ — „Жа ће ти бити ако ти право кажем, Буро. Ви сте Поповићи и бољи и гори од Божовића.“ — „Ма како може бит' то, да смо ми и то и то, бољи и гори?“

Ти су ликови ту пред нама, и ми као да их и видимо и чујемо. Готово да видимо и то како Турци хоће да убију рањеног Црногорца. Уљо Хасов ће, који је рањеника заробио, овако рећи: — „Немојте ми га таћ', јер ови данас не гине прије мене.“

Просе кћерку војводе Радоње и одлучују овако: — „Ко је на мејдан добије, томе жена нека буде.“ Пријавило се четворица мејданџија, ожениће се који жив остане.

Ређају се слике, ничу нам пред очима ликови — живи се некакав чудан живот, и ево сцене: Човјек је дужан крв. Изашли су да га убију, да крв освете, но им дужник рђаво изгледа па им мучно да га тако ружног убију. — „Кажи нам што си такав?“ — „Имам двије жене, једну добру, једну злу, па се од оне добре враћам оној злој, зато овако рђаво изгледам.“ — „Ако ту злу отјераш, опростићемо ти крв.“

Стано је гађао Хајдара да га убије, али га само ранио. Дошао му је затим у кућу и вели му: — „Добро вече, Хајдаре. Срећне ти ране.“ Хајдар ће њему: — „Што ме уби, Стано; што си ми дошао у кућу? — „Дошао сам да видим хоћеш ли умријети и донио овнујску кожу да те лијечим.“

Неки Турчин прича како је посјекао неког Куча. На то ће Муратага: — „А кад га посвјече, рече ли ти што тај Куч?“ — „Рече да има браћу и да ће га осветити.“ — „Ја сам му брат!“ — рече Муратага и Турчину испали кубуру у прса.

Суљо је дошао да освети брата. Пробио је рупу на крову и доље за огњиштем гледа крвника. У томе је запјевао пијетао, а онај за огњиштем ће: — „Свијетло ти грло, сине кокошкин, кад те није страх од Бор Суља.“ Суљо ће одозго кроз рупу: — „Је ли те страх од Бор Суља?“ — „Страх ме је.“ — „Кад те страх, опраштам ти брата.“

Син, који је из једне борбе на Скадру изашао жив, пита мајку: — „Куд ћу ја, мајко?“ — „Ако хоћеш да си мој син, иди на Скадар да те везир посијече; нека ти се проспе крв ће ти се просула све дружине; тамо ћеш бити њин друг и мој син.“

Ови гласови ликова из кратких прича Марка Миљанова долазе из далека, као из каквих античких времена, а нису него из старих Куча, из Брда, из Црне Горе, оштри су, тврди су, пријете и опраштају; понекад су то храбре ријечи умирућих, а најхрабрије су онда кад су и посљедње — јер на други начин ту се не умире до храбро; јуначка смрт част је за те ликове, на частан крај живота они рачунају откад се појасом опашу.

Ликови из ових кратких прича уклапају се у онај угао наше литературе који би без њих — изразито индивидуалних, патријархалних и горштачких, био празан и за толико мање мозаичан; могу да се доживљавају и као људи из легенде, из анегдоте, и као књижевне творевине, већ према томе шта тражимо од дјела Марка Миљанова, с колико га културе читамо и умијемо ли да схватимо вријеме на које се односи; то вријеме било је за живот и опстанак тешко, оштро и тврдо, па су и ликови који га представљају оштри и тврди, друкчији би издали и вријеме, и писца, и себе саме. Зато у њиховим дијалозима нема празних, расточених фраза — нити је ишта на површини да би бљештало, него је све у дубини њиховој, тамо гдје се зачиње људско добро и људско зло; добру у тим ликовима Марко Миљанов даје прво мјесто, а злу посљедње. Примјера је за то безброј, а један је овакав: Тјера неко неког, хоће да га убије. То је видјела дјевојка, утрчала је у кућу и викнула: — „Ено људи ће ћерају човјека.“ — „Отвори врата томе што бјежи, а затвори томе што ћера“, био је одговор. Поруча из овога је: Затвори врата злу! На ту поручу наилазимо кроз цијело књижевно дјело Марка Миљанова.

Summary

CHARACTERS IN THE SHORT STORIES OF MARKO MILJANOV

by Camil Sijarić

Marko Miljanov in his literary work confirmed that which is already known: that small nations have large histories, that their past is filled with events, uprisings, battles, wars and revolutions. Because of this the characters in his literary works are excellent representatives of tempestuous conditions in the recent past of Montenegro. Actually, because of these characters,

portrayed in lively language and style, certain fragments in the works of Marko Miljanov can be considered as literary models still today. He wrote his literary works as a self-educated man — and today neither in Montenegrin literature nor in any other, do we have an example of someone who is already old, having passed through half a century, undertaking to learn to write the alphabet towards the single goal of writing a literary work.

In his works Marko Miljanov does not interpret history, because he is a historian only in as much as he is a chronicler, he doesn't sermonize because he isn't a preacher, rather, he is first and foremost a literary creator, a portrayor of occasions, events and people of his time, a lyricist when he writes epic poems, lively and direct when presenting human characters and drama in his stories or when describing surroundings and landscapes. He is, as every writer is, a painter of his times, of foral achievements and failures, human fortune and misfortune. He writes long texts about them, but his smaller short stories, much like anecdotes (as indeed most often they are) are real literary pyramids from an era which was not sympathetic towards literature. Thus, his short stories are similar, if it can be said, to little houses with people, the lives of those people, with the fireplaces and the domestic atmosphere within. The characters from these short stories fit into that corner of our literature which would be empty and much less intricate without them; they can be experienced as people from legends, anecdotes, and as literary creations, depending upon what we seek in the works of Marko Miljanov, and with how much culture we read them and how much understanding we have about the times to which they are related.

